

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

πολύ λίγα θὰ μπορέσουν νὰ σταθοῦν στὴν ἐπιφάνεια, ὕστερα ἀπὸ μερικὲς δεκάδες χρόνια. Τὸ κεφάλαιο αὐτό, ποῦ εἶναι, φυσικά, τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς «ἐν ἐνεργείᾳ» συγγραφεῖς μας, καταντᾷ τὸ πιὸ ἄχαρο καὶ τὸ πιὸ δύσκολο γιὰ τὸν ἱστορικὸ τῆς λογοτεχνίας.

Οἱ γλωσσικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Ἄριστου Καμπάνη δὲν ξεφεύγουν ἐπίσης ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ συντηρητισμοῦ του. Ἄνῃκει στὴν ὀμάδα τῶν νεοδημοτικιστῶν, ποῦ διετύπωσαν, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, τὸ δόγμα ὅτι ἡ γραφομένη λογοτεχνική μας γλῶσσα τότε μόνον θὰ βρεῖ τὴν ἐνότητά της, ὅταν στηριχθεῖ στὴν ὀμιλουμένη Ἀθηναϊκῆ, κάνοντας συγχρόνως καὶ κάποιες παραχωρήσεις στὴν καθαρεύουσα. Τὸ δόγμα αὐτό, ποῦ φαίνεται νὰ εἶχε ἀπήχηση στὸ καινὸ, δὲν ἐπηρέασε, παρά ἐλάχιστα, τοὺς ἰδίους τοὺς λογοτέχνες. Εἶναι πάντοτε τόσο δύσκολοι σὲ παραχωρήσεις! «Μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε, παρατηρεῖ ὁ κ. Καμπάνης, πὼς ὁ Ξενόπουλος ἔλυσε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ πὼς δημιούργησε τὴ γλωσσικὴ παράδοση τοῦ ἀστικῶ μυθιστορήματος. Ἡ κοινονομοσύνη του, τὸ αἶσθημα τοῦ μέτρου καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ θρῖσκεται σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ μεγάλο κοινὸν τῶν ἐφημερίδων, τὸν προφύλαξαν σχεδὸν πάντοτε ἀπὸ τίς ὑπερβολὲς τοῦ δογματικοῦ δημοτικισμοῦ κι ἀπὸ τὴν κυκλοφοριακὴ ἀποτυχία». Ὁ Ξενόπουλος ὑπάκουσε στὸ γλωσσικὸ του ἐνστικτο, ποῦ τὸν τοποθετοῦσε μέσα στὸ πνεῦμα τῶν νεοδημοτικιστῶν, ἀλλὰ δὲν ἀκολούθησε, κατὰ γράμμα, τίς ἀπόψεις τους. Ἐπικροτοῦμε τίς παρατηρήσεις αὐτὲς τοῦ Ἄριστου Καμπάνη, ποῦ γίνονται περισσότερο πειστικὲς καὶ ἀξιοπρόσεχτες ὅταν παρακάτω ἀναγνωρίζει στοὺς ποιητὲς περισσότερες ἐλευθερίες: «Ἡ ποιητικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ φωνογραφῆ τὴ γλῶσσα τῆς ὀμιλίας. Χρειαζέται, πολλὲς φορές, ἕναν ἀσυνήθιστον ἀέρα, πρωτοτυπία, πλαστικότητα, ἠχηρότητα». Δὲν ξέρω ἂν αὐτὸ ἔχει τὴν ἐννοια κάποιας ὑπαναχώρησης στὴν ἀρχικὴ του γλωσσικὴ πίστη. Βεβαιώνει ὁμως τὴν ἀσφάλεια τῆς ὁσφρησῆς του.

Δὲ μποροῦμε παρά νὰ εἶμαστε ἐπιφυλακτικοὶ στὸ τελικὸ του συμπέρασμα, ὅτι ἡ μεγάλη ἀρρώστεια ποῦ παραλύει τὴ λογοτεχνία μας εἶναι ἡ ἀγλωσσία, δηλαδὴ ἡ πολυγλωσσία: «Ἐπερκαθαρεύουσα, καθαρεύουσα, ὑπερδημοτικὴ καὶ τὰ διάφορα γένη τῆς δημοτικῆς, μιὰ σύγχυσις γλωσσῶν, σύγχυσις φρενῶν, μιὰ Βαβέλ, ἰδοὺ μὲ λίγα λόγια ἡ σημερινὴ μας κατάστασις». Πιστεύουμε πὼς κείμενα ποῦ γράφονται στὴν ὁποιαδήποτε καθαρεύουσα, ἀκόμη καὶ μερικὰ ποῦ γράφονται στὴν ὑπερδημοτικὴ, τὴ μαλλιάρη, ἔχουν ἐξωλογοτεχνικὸ χαρακτήρα. Κανένας δὲν τὰ λογαριάζει· καὶ εἶναι τόσο σπάνια! Ἐξ ἄλλου, ἡ προσπάθεια αὐτὴ ποῦ κάνει ἡ δημοτικὴ μας γλῶσσα νὰ βρεῖ «τὴν ἰκανότητα τῆς διακριθωμένης ἐκφράσεως», εἶναι μιὰ δοκιμασία ἀπὸ τὴν ὁποῖαν πέρασαν, λίγο πολύ, ὅλες οἱ νεώτερες γλῶσσες (ὁ κ. Καμπάνης τὸ ξέρει πολὺ καλλίτερα ἀπὸ μᾶς), ἀλλὰ συγχρόνως καθορίζει καὶ μιὰ περίοδο γόνιμη γιὰ τὴν καλλιέργεια τοῦ πιὸ προσωπικοῦ ὕφους. Κι' αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον ἐκείνοι ποῦ θέλουν νὰ γευθοῦν

ἕνα τέτοιο ὕφος, δείχνονται συχνὰ συγκαταβατικοὶ σὲ γλωσσικὲς ὑπερβολὲς κι' ἐκφραστικὲς ἰδιομορφίες, ποῦ συνήθως, δὲν εἶναι ἀνεκτὲς στὸ μεγάλο κοινὸ. Γλῶσσες, σὰν τὴ Γαλλικὴ, λόγου χάρη, ποῦ ἀπόκτησαν τελειωτικὰ αὐτὴν τὴν ἀξιοθαύμαστη ἰκανότητα τῆς φραστικῆς ἀκρίβειας, παρουσίασαν παράλληλα καὶ μιὰν ἰσοπεδωτικὴν δυσκαμψία. Καὶ θαρρῶ πὼς οἱ νεώτεροι Γάλλοι συγγραφεῖς—στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια ἰδίως—προσπαθοῦν νὰ τὴν ὑπερνικήσουν μὲ τολμηροὺς νεολογισμοὺς καὶ μ' ἄλλα μέσα, ποῦ τοὺς βοηθοῦν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν καταθλιπτικὴ ὁμοιομορφία, καὶ ποῦ κάνουν τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ἀμετακίνητης παράδοσης νὰ τραβοῦν τὰ μαλλιά τους ἀπὸ ἀπελπισία.

Τελειώνοντας, εἶμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ παραδεχτοῦμε τὸ τελικὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Καμπάνη ὅτι ἡ λογοτεχνία μας εἶναι φτωχὴ καὶ δὲ μπορεῖ ν' ἀναμετρηθεῖ μὲ τίς μεγάλες Εὐρωπαϊκὲς, οὔτε μὲ τὴν Ἀμερικανικὴ ποῦ ξαφνιάζει τελευταῖα τοὺς Εὐρωπαίους μὲ τοὺς νέους χυμούς της. Ξέρουμε πὼς ἡ ἀναμέτρηση γίνεται ὄχι μόνον ὅταν ἐπηρεάζεται κανεὶς, ἀλλὰ καὶ ὅταν μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει. Κι' ἀπέχουμε ἀκόμη πολὺ ἀπ' αὐτό. Σκεπτόμαστε μόνον μήπως τὸ μέτρο συγκρίσεως δὲν εἶναι ἐκεῖνο ποῦ θάπρεπε νὰ χρησιμοποιηθεῖ αὐτὴ τὴ στιγμή. Κι' ὅτι θὰ εἶχαμε τὸ δικαίωμα νὰ βροῦμε μιὰν ἰκανοποίηση στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ κάποια ἐπαφὴ μας μὲ τίς Βαλκανικὲς λογοτεχνίες, (ποῦ τὴν ἐπιτύχαμε μὲ ἀτελεῖς ἴσως μεταφράσεις, ἀλλὰ ἀρκετὰ ἐνδεικτικὲς γιὰ τὴ στάθμη τῶν λογοτεχνιῶν αὐτῶν), μᾶς ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκτιμήσουμε περισσότερο τὴ δική μας. Γιατί ἡ σύγκριση δὲ μᾶς ἄφησε καμμιά ἀμφιβολία, ὄχι μόνον γιὰ τὴν ἀπόλυτη ὑπεροχὴ τῆς λογοτεχνίας μας πάνω στίς ἄλλες Βαλκανικὲς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γενικώτερη ἀξία τῶν ἐπιτεύξεών της.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΙΝΗΣ

Στέλιου Χιλιαδάκη: «Ἡ Ὀμηρικὴ φιλοξενία καὶ ὁ Τουρισμὸς στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα.»

Ἰπῆρχε στὴν Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα τουρισμὸς, ὅπως περίπου τὸν ἐννοοῦμε σήμερα καὶ ἀπὸ ποιῆς φάσεις πέρασε καὶ τί μορφὲς εἶχε; Τὸ ζήτημα αὐτό, ἐνδιαφέρον γιὰ κάθε μελετητὴ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θίου, ἦταν φυσικὸ νὰ παρουσιάσει ἀκόμη ζωηρότερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν κ. Στέλιο Χιλιαδάκη, ἕναν ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐργάτες τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ, καὶ ποῦ εἴκοσι σχεδὸν χρόνια τώρα, στὴ ζωτικώτατη αὐτὴ γιὰ τὸν τόπο μας ὑπόθεσις, ἀφιερώνει ὅλη του τὴ δραστηριότητα. Εἶναι λοιπὸν πολὺ σχετικὸ μὲ τὴ μακρὰ πείρα του τὸ διβλίο του, συγχρόνως ὁμως βλέπουμε σ' αὐτό καὶ ὅλη τὴν προσπάθεια ποῦ κατέβαλε ὁ συγγραφέας γιὰ νὰ στηρίξει τὴν ἐρευνά του σὲ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερες καὶ ἀσφαλέστερες βάσεις, καὶ κάτι ἄλλο, πολυτιμότερο καὶ χρησιμότερο γιὰ τέτοιου εἶδους μελέτες· τὸ ἀφιλόκερδο πάθος τοῦ ἐρευνητῆ. Δὲν ἔφτανε ὁ μελετητὴς νὰ εἶναι ἐξοικειωμένος μὲ

τις ἀρχαίες και τις νεώτερες πηγές, τις σχετικές με τὸ θέμα του. Ἐπρεπε σὲ ὅλες αὐτὲς τις πηγές νὰ σκύψει με πραγματικὴ ἀγάπη και νὰ τις κινήσει με θερμῆ. Τὸ κέρδος και γιὰ τὸ συγγραφέα και γιὰ μᾶς εἶναι σπουδαῖο· γιατί ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν ἐρευνα δὲ βγήκε μιὰ «πραγματεία» σοφὴ ἴσως, κατατοπιστικὴ, στεγνὴ ὁμως, ἀλλὰ ἓνα βιβλίο ζωντανό, ὅπου τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενο κάθε τόσο εὐρύνεται, και πού τὸ διαβάζουμε σχεδὸν με ὄση εὐχαρίστηση και ἓνα βιβλίο λογοτεχνικό.

Συστηματικὸ τουρισμὸ ὅπως τὸν ἐννοοῦμε και τὸν καλλιεργοῦμε σήμερα δὲν ἐγνώρισαν οἱ Ἕλληνας, αὐτὸ δὲν παραλείπει νὰ τὸ τονίσει ὁ κ. Χιλιαδάκης· οἱ Ἕλληνες ὁμως ἔδωσαν τις πρώτες «μορφές» πάνω στις ὁποῖες στηρίχτηκε ἡ δημιουργία και ἡ εξέλιξη τοῦ κατοπινοῦ τουρισμοῦ. Ἡ ἀφειρησία εἶναι ἡ φιλοξενία και ξέρουμε πόσο βαθύ πάντα ἦταν τὸ αἶσθημα αὐτὸ στὸν ἀρχαῖο Ἕλληνα, ὅπως εἶναι και στὸ σημερινό, και ξέρουμε τί ρίζες ἀνθρώπινες και ἀνθρωπιστικές—οἱ δυὸ λέξεις δὲν πρέπει καθόλου νὰ διαφέρουν—τὸ ἐξέθρεψαν και τὸ διατήρησαν. Φυσικά, ἀπὸ ὀρισμένη ἐποχὴ ἰδίως και πέρα, ἀκριβῶς ὅταν ἀρχισε νὰ διαμορφώνεται αὐτὸ πού θὰ ὀνομάζουμε πρώτη μορφή τοῦ τουρισμοῦ, στὸ ἀγνὸ πρωταρχικὸ αἶσθημα τῆς φιλοξενίας, ἀνακατώθηκε και τὸ κινήγημα τοῦ κέρδους, τὸ πνεῦμα τὸ ἐπιχειρηματικό. Στὰ Ἰερά, στοὺς τόπους ὅπου γίνονται οἱ ἀγῶνες, στὰ μεγάλα ἐμπορικὰ και καλλιτεχνικὰ κέντρα, ἡ συρροή τῶν ξένων δημιουργεῖ και ἀναπτύσσει τὴν ἀνάγκη τοῦ τουρισμοῦ, χωρὶς ὁμως ὁ τουρισμὸς νὰ παίρνει τὸν καθαρὸ ἐπιχειρηματικὸ χαρακτήρα—εἴτε γιὰ κράτος πρόκειται εἴτε γιὰ ἰδιώτη—πού πήρε σήμερα. Ὅσο ἐμπορικὸς λαὸς και ἂν ἦσαν οἱ Ἕλληνες, τὸ πνεῦμα δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ ἔχει σ' αὐτοὺς τὸ πρωτεῖον.

Ὁ κ. Χιλιαδάκης ἐξετάζει, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ὀμηρικὴ φιλοξενία, ὅλες τις προτουριστικές και παρατουριστικές μορφές πού παρουσιάζει ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα. Τίς ἐξετάζει σὲ ὅλες τις σχέσεις, ἰδιωτικές και πολιτειακές πού δημιουργεῖ και δημιουργοῦσε ὁ τουρισμὸς. Ὅταν διαβάσει κανεὶς και ἓνα μονάχα βιβλίο γιὰ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ βίον—τὸ «Ἀρχαῖον Ἄστυ» λ. χ. τοῦ Fustel de Coulange—καταλαβαίνει τί λεπτό και τί περίπλοκο ζήτημα ἦταν ἡ ρύθμιση τῶν σχέσεων τοῦ ἀτόμου με τὸν ξένο τόπο πού ἐπισκεφτόταν και ὅπου ἤθελε νὰ μείνει γιὰ λίγο ἢ περισσότερο καιρό. Τὴν ὄψη πού παρουσίαζαν ἡ Ὀλυμπία ἢ οἱ Δελφοὶ ἢ ὁ Ἰσθμὸς ἢ ἡ Νεμέα, τὸν καιρὸ τῶν ἀγῶνων, μπορούμε εὐκολὰ νὰ τὴ φανταστοῦμε· δὲν ἔχουμε παρά νὰ φέρουμε στὸ νοῦ μας τὰ μεγάλα σημερινὰ, και πὶὸ πολὺ ἀκόμη, τὰ κάπως παλιότερα πανηγύρια. Δὲ μπορούμε ὁμως, παρ' ὅλες τις πληροφορίες τῶν συγγραφέων, πού μένουν οἱ περισσότερες, σὲ κάποια γενικότητα, νὰ σχηματίσουμε μιὰ σαφέστερη εἰκόνα τοῦ τρόπου πού ὀργανώνονταν, τοῦ ρόλου πού ἔπαιζαν, σ' αὐτὰ τὰ μεγάλα πανελλήνια πανηγύρια, οἱ ἰδιῶτες και οἱ πολιτεῖες, και τοῦ μηχανισμοῦ πού κανόνιζε, ὡς τις παραμικρότερες λεπτομέρειες δέδαια, τὴν κίνηση τῶν ξένων.

Τὸ πράμα ἄλλωστε δὲν ἔχει και μεγάλη σημασία. Πάντως, στις γενικὲς γραμμές, ξέρουμε τί ἦσαν, γιὰ ὅλες τις κατηγορίες τῶν ἐνδιαφερομένων, τὰ καλλιτεχνικὰ—ἐκπαιδευτικὰ—τὰ θρησκευτικὰ, τὰ ἀθλητικὰ και τὰ ἐμπορικὰ τουριστικὰ (ἄς τὰ ὀνομάζουμε ἔτσι) ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κέντρα. Ὁ κ. Χιλιαδάκης, στὴν ἐξονυχιστικὴ του ἐξέταση, ὅπου δὲ φαίνεται νὰ παραμελεῖ καμμιά σπουδαία πηγή, δὲ λησμονεῖ και τὸ μοναδικὸ φαινόμενο, σὲ ὄλο τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο, τῆς ξενηλασίας τῆς Σπάρτης. Στὴν κατάκλειστη ἐκείνη κοινωνία κάθε τι πού φτάνει ἀπ' ἔξω, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς και ὡς τὸ τέλος, φαίνεται ὑποπτο και ἐπικίνδυνο. Ἀντίθετα, ἡ Ἀθήνα, και ὄλο τὸ ἀθηναϊκὸ κράτος, δέχονται και ἀφομοιώνουν, κάνουν στοιχεῖο θεμελιακὸ ἀνανέωσης, δηλ. ζωῆς, κάθε τι ξενικὸ. Και τὸ φιλελεύθερο ἀνοικτὸ αὐτὸ ἰωνικὸ πνεῦμα, τὸ ἀθηναϊκὸ, με τὴν ἀκατάπαυτη ἀκτινοβολία πού σκορπᾶ σὲ ὄλο τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο, φέρνει τὸν Ἕλληνα κοντὰ στὸν Ἕλληνα, τὸν ἀνθρώπο κοντὰ στὸν ἀνθρώπο, δὲ φοβάται τὸ ξένο, γιατί ξέρει ὅτι θὰ τὸ ὑποτάξει και δὲ θὰ ὑποταχτεῖ στὸ ξένο, και τὸ πνεῦμα αὐτὸ τὸ διαχέει, τὸ ἀφίνει νὰ ποτίσει, ἀργὰ και μυστικά, κάθε φανέρωμα τοῦ ἑλληνικοῦ βίου. Πιὸ πρὶν ἀπὸ ὀποιαδήποτε ἄλλη ἀνάγκη, πού δημιουργεῖ τις θρησκευτικές, τις ἀθλητικές, τις πολιτικές, τις ἐμπορικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ Ἕλληνα, ὑπάρχει ἡ ἐπιθυμία νὰ ζυγώσει ὁ ἀνθρώπος τὸν ἀνθρώπο. Εἶναι ἡ ἀνάγκη πού δημιουργεῖ τις κοινωνίες. Και στὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο κανένας δὲν εἶχε τόση «κοινωνικότητα», ἀπὸ ροπή φυσική, ὅσο ὁ γνησιώτερος και θαυμασιώτερος ἀνθρώπος—Ἕλληνας· ὁ ἀθηναῖος.

Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα λοιπὸν πηγάζουν τὰ πρώτα σπέρματα και ὅλες οἱ μορφές αὐτοῦ πού πλησιάζει τοὺς Ἕλληνες μεταξὺ τους και πού στὴ βαθμιαία και ἀπώτερη εξέλιξή του ὀδηγεῖ σὲ ὅ,τι θὰ ὀνομάζουμε, με τὴν κάπως χοντρή σημερινὴ λέξη, τουρισμὸ. Πέρα ἀπὸ τις τοπικές και πανελλήνιες θρησκευτικές ἢ ἄλλες ἀνάγκες πού δημιουργοῦν τις ἀμφικτυονίες, τοὺς ἀγῶνες, τις λογιῶ λογιῶ γιορτές, πού παίρνουν χαρακτήρα πανελλαδικό, πού δημιουργοῦν τὸ θεσμὸ τῶν «προξένων», πρέπει, χωρὶς δισταγμὸ, κάποτε και ἀνεξάρτητα και ἀντίθετα πρὸς τις γνώμες τῶν συγγραφέων, πού δὲν κρίνουν πάντοτε ἐλεύθερα, νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴ λιγότερο ἢ περισσότερο φανερὴ ἐπήρεια τοῦ ἀθηναϊκοῦ πνεύματος. Ὁ Ἀθηναῖος φέρεται ἀπὸ φυσικὴ ὀρμή τῆς ψυχῆς του πρὸς τὸν ὀμαιο και ὀμόγλωσσο, και πρὸς τὸν ξένο, ὁ Ἀθηναῖος αἰσθάνεται ἐκεῖνο πού ἔλεγε ὁ Ροβεσπιέρος· τὸ πόση εὐτυχία εἶναι γιὰ τὸν ἀνθρώπο νὰ ζυγώνει τὸν ἀνθρώπο. Σ' αὐτὴ τὴν πρωταρχικὴ ἰδιότητα τοῦ Ἰωνικοῦ πνεύματος ὀφείλεται ἡ ἀνάπτυξη ὀλων ἢ ὀλων σχεδὸν τῶν ἑλληνικῶν ἐκδηλώσεων, γύρω ἀπὸ τις ὀποῖες διαμορφώθηκαν και πραγματοποιήθηκαν οἱ πρώτες ἐννοίες και οἱ πρώτοι τύποι τοῦ τουρισμοῦ.

ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ